

ساخت و اعتباریابی مقیاس رضامندی زناشویی اسلامی

جعفر جدیری* / مسعود جان بزرگی**

چکیده

پژوهش حاضر با هدف ساخت و اعتباریابی مقیاس رضامندی زناشویی (براساس معیارهای دینی) انجام شده است. با توجه به نبود آزمونی معتبر برای رضامندی زناشویی از دیدگاه دینی - که بتوان با آن کنش یک خانواده مسلمان را سنجید، محقق بر آن شد تا برای ساخت و اعتباریابی مقیاس رضامندی زناشویی براساس معیارهای دینی اقدام کند.

با توجه به هدف پژوهش، ۱۱۰ نفر از دانش پژوهان مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) با استفاده از روش تصادفی خوشه‌ای برگزیده شدند و دو پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی و تست رضامندی زناشویی انریچ - برای به دست آوردن روایی مقیاس رضامندی زناشویی اسلامی - در میان آنان توزیع شد. نتایج به کمک روش‌های آمار توصیفی (فراوانی، میانگین، انحراف استاندارد) و آمار استنباطی (آلفای کرونباخ، دونیمه‌سازی، آزمون معناداری ضریب همبستگی) بررسی شد.

استفاده از روش‌های محاسبه اعتبار و روایی پرسش‌نامه، نشان داد که مقیاس رضامندی زناشویی اسلامی اعتبار و روایی بالایی دارد.

کلید واژه‌ها: اعتبار، روایی، مقیاس، رضامندی زناشویی، اسلام.

* کارشناس ارشد روانشناسی

** استادیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. دریافت: ۸۸/۱۱/۱۳ - پذیرش: ۸۸/۱۲/۱۰

مقدمه

ازدواج و تشکیل خانواده یک سنت فطری و الهی است،^۱ که در همه ادیان تقدس خاصی دارد.^۲ ازدواج، اساس ارتباط انسانی را تشکیل می‌دهد. در ازدواج مرد و زن از طریق یک نیروی رمزی ناشی از غرایز، آیین، شعائر و عشق، به هم جذب شده و به طور آزادانه و کامل تسلیم (متعهد) یکدیگر می‌شوند تا واحدی پویا به نام خانواده تشکیل دهند.^۳

روابط زن و شوهر به منزله هسته اصلی خانواده، بر بسیاری از ابعاد حیات انسانی تأثیر دارد. چگونگی زندگی زناشویی می‌تواند بر رضایت یا نارضایتی فرد از زندگی، رضامندی یا نارضایتی شغلی، نحوه تربیت فرزندان و میزان موفقیت در امور مختلف زندگی تأثیر بگذارد.^۴ زن و شوهر انتظار دارند زندگی‌شان با خوشبختی، سعادت و رضایت همراه باشد و از هر لحظه زندگی خود لذت ببرند. از این روی، مهم‌تر از خود ازدواج، موفقیت در ازدواج یا رضامندی در بین زوجین است.^۵

رضامندی زناشویی وضعیتی است که در آن زن و شوهر از ازدواج با یکدیگر و با هم بودن احساس شادمانی و رضایت دارند.^۶ بئر و هیل^۷ (۱۹۹۰) رضامندی زناشویی را پیامد توافق زناشویی^۸ می‌دانند که رابطه مناسب بین زن و شوهر را توصیف می‌کند. ایشان می‌نویسد: «هنگامی که زن و شوهر به میزان قابل توجهی از برآورده شدن نیازها و انتظارات‌شان در رابطه زناشویی رضایت داشته باشند، رضامندی زناشویی را گزارش خواهند کرد». آلوجا و باریو و گارسیا^۹ (۲۰۰۷) به نقل از هاوالت (۱۹۶۹) می‌نویسند: «رضامندی زناشویی عبارت است از برونداد ناشی از مجموعه‌ای از عوامل نظیر حل تعارض موفقیت‌آمیز، یا موفقیت در فعالیت‌های مرتبط با شادکامی در فرآیند ازدواج».

در سال‌های اخیر، در بیشتر کشورهای جهان و از جمله ایران، ساختار

خانواده‌ها تغییر کرده و همین امر روابط موجود میان اعضای خانواده را دچار دگرگونی ساخته است. در پی این دگرگونی، هنوز هنجارها به مثابه قواعد رفتاری که مورد پذیرش همگانی باشند، به صحنه اجتماعی نیامده‌اند. به همین علت، رفتار در محیط خانوادگی دارای پراکندگی است. در نتیجه، قوی‌ترین پیوندهای انسانی در مستحکم‌ترین قرارگاه آن، یعنی نظام ریشه‌دار خانواده، در معرض تهدید جدی قرار می‌گیرد. روزبه‌روز کارایی خانواده در تحقق وظایفش کم‌رنگ‌تر می‌شود و این، سلامت جامعه را تهدید می‌کند؛ زیرا اختلال در کارایی خانواده، مشکلاتی را در منظومه خانواده ایجاد می‌کند و در صورت تشدید مشکلات، خانواده را به سمت فروپاشی سوق می‌دهد. طلاق و یا اختلاف شدید خانوادگی، ضمن بر هم زدن تعادل روانی - عاطفی افراد خانواده، به بروز بسیاری از آسیب‌های اجتماعی نیز منجر می‌گردد.^{۱۰}

آمار طلاق که معتبرترین شاخص آشفتگی زناشویی است، نشان می‌دهد آن است رضایت زناشویی^{۱۱} به آسانی قابل دستیابی نیست.^{۱۲} افزون بر این، بسیاری از زوجها در خانواده‌ای زندگی می‌کنند که طلاق روانی در آن حکم فرماست؛ بدین معنا که هیچ‌گونه رابطه عاطفی و جسمانی بین زن و شوهر وجود ندارد و زندگی به صورت اجباری و با کمترین تعامل به پیش می‌رود.

با توجه به اینکه نارضامندی زناشویی و طلاق موجب بروز اختلال‌های جسمانی و روانی زوجین شده^{۱۳} و می‌تواند موجبات بزهکاری فرزندان را فراهم آورد و در نهایت، از جانب خانواده‌های ناسالم، جامعه نیز آسیب خواهد دید، همه این امور متخصصان را به چاره‌جویی وا داشته است، تا در پی کشف، سنجش و درمان مشکلات بین همسران باشند.

سنجش برای تعیین نقاط قوت و ضعف خانواده انجام می‌شود تا به دغدغه‌های خانوادگی رسیدگی شود. معنابخشی به اطلاعات خام از طریق

سنجش سه خاصیت دارد: ۱. درک و شناخت مسایل خانواده؛ ۲. برنامه‌ریزی برای مداخلات؛ ۳. شناسایی پشتوانه‌ها و منابعی که خانواده به آن نیاز دارد.^{۱۴} به طور کلی، متخصصان در فرایند جمع‌آوری اطلاعات، از رویکردهای مستقیم یا غیرمستقیم استفاده می‌کنند. رویکردهای مستقیم عبارت‌اند از: مصاحبه، استفاده از قالب‌های استاندارد و غیراستاندارد، روش‌های نموداری و ترسیمی و مشاهدات رفتاری از طریق تجربه و تعیین تکالیفی که به متخصص مجال مشاهده تعامل خانوادگی را در نگاه اول می‌دهد. رویکردهای غیرمستقیم اطلاعات را از سوابق، گزارش‌های مربوط به درمان یا ارائه خدمات، پرسش‌نامه‌ها، مقیاس‌های خودسنجی و ابزارهای اندازه‌گیری، اهداف خانوادگی، یادداشت‌های روزانه و امور روزمره در اختیار می‌گذارند.^{۱۵}

دیدگاه‌های سیستمی ناتان آکرمن^{۱۶} در حوزه خانواده که بر ساختار، کارایی و الگوهای تعاملی اعضای خانواده و در نهایت رضایت‌مندی از زندگی زناشویی تکیه دارد، زمینه‌ای را فراهم کرد تا برخی محققان برای ساخت و طراحی ابزارهای سنجش عملکرد و رضایت‌مندی زناشویی در خانواده اقدام کنند. برای نمونه، تولیاتوس^{۱۷} پرل موتلز^{۱۸} و استراوس^{۱۹} در سال ۱۹۹۰ کتابی را منتشر کردند که در آن حدود ۱۰۰۰ ابزار معرفی شده است و اکنون در ارزیابی خانواده و رضامندی زناشویی به کار گرفته می‌شوند. مقیاس‌هایی چون «ابزار سنجش خانواده (FAD)»، «پرسشنامه رضامندی زناشویی (ENRICH)»، «آزمون سازگاری زناشویی لاک - والاس (LWMAT)» از این جمله‌اند.^{۲۱}

در سال‌های اخیر، به مذهب و آموزه‌های مذهبی به مثابه یکی از متغیرهای مؤثر رفتار و حالات روانی، بسیار توجه می‌کنند؛ تا جایی که برخی دین را عامل اساسی بهداشت فردی و اجتماعی معرفی کرده‌اند.^{۲۲} پژوهش‌های متعددی نیز نشانگر اثربخشی روان‌درمانی مذهبی بر مشکلات روان‌شناختی می‌باشد.^{۲۳}

بررسی‌های متعدد انجام شده دربارهٔ مذهب و رضامندی زناشویی نیز بیانگر وجود رابطهٔ مثبت بین این دو مؤلفه است.^{۲۴}

بنابراین، می‌توان دریافت که گرایش‌ها و مداخله‌های مذهبی، یکی از مؤثرترین روش‌ها برای بهبود شرایط خانواده است. برای مثال، حمید (۱۳۸۴) در بررسی و مقایسهٔ آثار فنون روان‌شناختی - رفتاری و مذهب‌درمانی بر رضایت‌مندی زناشویی، دریافت گروهی که افزون بر فنون شناختی - رفتاری، روان‌درمانی مذهبی نیز دریافت کرده‌اند، از میانگین بالاتری در رضایت‌مندی زناشویی درمقایسه با دیگر گروه‌ها (گواه و گروه روان‌درمانی شناختی - رفتاری) برخوردارند.

با این توصیف، کشف مؤلفه‌های رضامندی از متون دینی و تهیهٔ آزمونی بر همان اساس، می‌تواند زمینه را برای مداخله‌های هدف‌مند آماده سازد. این باور که ممکن است شاخص‌های تهیه‌شده برای سنجش عملکرد خانواده بر اساس مؤلفه‌های مذهبی و دینی که الهام گرفته از وحی الهی هستند، بتواند کنش یک خانواده (به‌ویژه خانواده‌های مسلمان) را دقیق‌تر ارزیابی کند، ضرورت این پژوهش را برجسته می‌سازد.

برخی از پژوهشگران ایرانی همچون سلیمانیان (۱۳۷۳)، براتی (۱۳۷۵) و اسماعیلی‌نسب (۱۳۷۶) تلاش‌هایی به‌منظور ساخت ابزاری برای مسائل زناشویی داشته‌اند؛ اما تاکنون مقیاسی برای رضامندی زناشویی که برگرفته از آموزه‌های دینی باشد، ساخته نشده است. تنها در یک مورد صفورایی (۱۳۸۸) برای ساخت و اعتباریابی پرسش‌نامه سنجش کارآمدی خانواده از دیدگاه اسلام اقدام کرده است.

نتایج پژوهش حاضر، کشف و بررسی مؤلفه‌هایی برای رضامندی زناشویی از متون دینی و ساخت و اعتباریابی مقیاس آن است. از متون دینی، مؤلفه‌هایی چون

ارتباط، پابندی‌های مذهبی زوجین، حل اختلاف و تعارض، ارضای نیاز جنسی، مدیریت مالی و اقتصادی خانواده، صفات شخصیتی، تفریح و اوقات فراغت خانواده، رفت‌وآمدهای فامیلی، تولید فرزند و فرزندپروری و نقش زن و شوهری را می‌توان به مثابه مؤلفه‌های تقویت‌کننده روابط زناشویی و رضامندی زناشویی به دست آورد که به برخی از این موارد به طور خلاصه اشاره می‌شود.

ارتباط، نقش محوری در زندگی زناشویی ایفا می‌کند.^{۲۵} به همین دلیل، بر اساس یافته‌های زمینه‌یابی، مشکلات ارتباطی رایج‌ترین شکایت زوج‌های مراجعه‌کننده برای درمان را تشکیل می‌دهند.^{۲۶} آموزه‌های دینی درباره چگونگی گفت‌وگو و همچنین محتوای آن، نکات و توصیه‌های ارزنده‌ای دارد.

چگونگی گفت‌وگو بین زن و شوهر آن‌چنان باید باشد که همدلی و آرامش را به همراه آورد. استفاده از قول «لین»^{۲۷} زمینه‌ساز گفت‌وگوی سازنده و محبت‌آمیز بین زوجین است. نرمی بیان و پرهیز از گفتار خشن، موجب می‌شود طرف مقابل نیز در ارائه پاسخ همچون او رفتار کند! اما استفاده از کلمات زشت در ارتباط، جز خشم و کینه، نتیجه‌ای نخواهد داشت!^{۲۸} اثر دیگر نرمی بیان در بین زن و شوهر، افزایش دوستی و محبت بین آنهاست!^{۲۹} لازمه نرمی بیان، ملایم بودن آهنگ صداست. قرآن کریم برای تشویق افراد به لطیف کردن صوت، تشبیهی دارد که فرد در همه جا، به ویژه در محیط خانه، صدایش را بلند نکند.^{۳۱}

از نکات مهم در روابط کلامی این است که زن و شوهر یکدیگر را به بهترین نامی که هر یک دوست دارند، خطاب کنند!^{۳۲} این کار به تعبیر روایت می‌تواند محبت بین دو فرد را صاف و خالص گرداند. از دیگر نکات مهم در تعامل کلامی زوجین، ابراز محبت و دوستی با گفتار نسبت به طرف مقابل است؛ به‌ویژه با توجه به ویژگی‌های زنان، اگر این کار توسط مردان انجام گیرد، باعث عمیق شدن روابط عاطفی ایشان می‌گردد!^{۳۳}

دین و دین‌داری موضوعی مورد علاقه برای محققان است؛ زیرا به نظر می‌رسد نقش مهمی در شکل دادن به زندگی افراد ایفا می‌کند.^{۳۲} بسیاری از تحقیقات نشان داده‌اند که دین‌داری عامل پیش‌بینی‌کننده مهمی درباره رضامندی زناشویی است.^{۳۳} برای مثال، نتایج تحقیقی که در زوج‌هایی که به طور متوسط ۹ سال از ازدواج آنها می‌گذشت، نشان داد زوج‌هایی که در رفتن به مراسم مذهبی در روزهای تعطیل مقید هستند، رضایت زناشویی بیشتری دارند.^{۳۴} از منظر دین، زندگی زمانی شیرین و با آرامش است که فرد از خداوند و یادش غافل نبوده و نعمت‌هایش را فراموش نکند و شب و روز در طلب رضای الهی باشد.^{۳۵} در چنین زندگی‌هایی است که خداوند به موجب عمل صالح زن و شوهر، آنها را با حیات طیب زنده می‌کند.^{۳۶}

زن و شوهری که خواستار روابطی خوب و پرعاطفه بین خود هستند، ناگزیر باید روابط خود را با خداوند اصلاح کنند؛ اگر چنین کنند، خداوند نیز روابط آنها را اصلاح می‌کند. هرچقدر زن و شوهر خود را با طاعت خداوند بیشتر زینت ببخشند؛ غضب خداوند را از خود دور کرده؛ و موجبات سعادت خود را در دنیا و آخرت فراهم می‌آورند؛ مسکن وسیع؛ مرکب راهواژ؛ شاغل بودن در شهر خود؛ داشتن دوستان صالح و همسایه خوب؛ از سعادت‌های دنیوی است؛ اما می‌توان بهترین سعادت را داشتن اولاد و همسر صالح دانست؛ زیرا این سعادت دنیوی زمینه را برای سعادت اخروی فراهم می‌کند و زن و شوهر بهترین یاور همدیگر در رسیدن به سعادت اخروی‌اند.

بنابراین، خوشبختی زناشویی زمانی تحقق می‌یابد که زن و شوهر ارتباط خوبی با مبدأ داشته باشند و برای معاد خود نیز عمل صالح انجام دهند و پایبند به احکام و دستورهای الهی باشند؛ نه اینکه مسائل زندگی آنقدر فرد را سرگرم کند که از یاد خداوند غافل شود؛ یا به دلیل توجه بیش از اندازه به خانواده، از

رعایت وظایف دینی فاصله بگیرد؛ وظیفه زن و شوهر است که همدیگر را از معصیت خداوند بر حذر دارند؛ البته در این باره مرد مسئولیت بیشتری دارد؛ آموزه‌های دینی مواردی را برای تحکیم و استقرار معنویت در بین زن و شوهر بیان می‌کند؛ مانند: برگزاری نماز جماعت در خانه؛ بیدار کردن یکدیگر برای نماز شب؛ از راه تلاوت قرآن و ترغیب یکدیگر به انجام کارهای خداپسندانه.

پایبندی یا پایبند نبودن به دستورهای الهی توسط زن و شوهر، زمینه را برای رضایت‌مندی و یا نارضایت‌مندی زندگی زناشویی فراهم می‌آورد. یکی از این موارد، حفظ نگاه از نامحرم است. قرآن کریم هم به زنان مؤمنه و هم به مردان مؤمن دستور می‌دهد که عفت پیشه کنند و از نگاه به نامحرم بپرهیزند؛ نگاه به نامحرم، نگاهی شیطانی بوده و در دل فرد چیزی جز حسرت طولانی باقی نمی‌گذارد و همیشه فرد را از زندگی با همسرش ناراضی نگه می‌دارد؛ و اگر فرد چشمان خود را کنترل نکند و تکرار مرتکب زنا شود، این فعل او را به سوی ارتکاب «زنا» خواهد کشاند؛ نگاه به نامحرم تهییج‌پذیری فرد را افزایش داده و این تهییج و تحریک فرد را به فساد کشانده و او را وارد کارهای ناشایست می‌کند؛ اما اگر چشم خود را بر حرام ببندد قلبش نیز راحت شده و آرامش گرفتار و صفات و شخصیتش نیز نیکو و احسن می‌شود. نگاه به نامحرم از هر دوی زن و شوهر زشت و ناپسند است؛ اما نگاه زنان شوهردار به مردان نامحرم، خشم و غضب خداوند را شدیدتر و افزون‌تر می‌کند.

روابط خوب جنسی یکی از عوامل رضامندی زناشویی است. رضایت جنسی یا دیگر احساسات جنسی، پیش‌بینی‌کننده مهمی در رضایت زناشویی هستند. مطالعات متعددی نشان دادند که رضایت جنسی با رضایت زناشویی همبستگی بالایی دارد. ^{۱۷} همچنین بین تعداد دفعات آمیزش جنسی و رضایت عمومی از ارتباط در زوجین همبستگی مثبتی وجود دارد. از منظر دینی روابط جنسی،

مهم‌ترین منبع لذت‌جویی^{۶۷} انسان هم در دنیا و هم در آخرت^{۶۸} است. رفتار جنسی در آموزه‌های دینی، نه تنها پست و حیوانی قلمداد نشده، بلکه با دید مثبت به آن نگاه شده و حتی برای آن پاداش‌های متعدد^{۶۹} در نظر گرفته شده است. یکی از پاداش‌ها برای روابط جنسی، بخشوده شدن گناهان است^{۷۰} اهمیت این روابط به اندازه‌ای است که اولیای دین پاداش روابط جنسی را با برخی از تکالیف دینی دشوار مانند جهاد معادل‌سازی می‌کنند^{۷۱}. این آموزه‌ها به دنبال ایجاد نگرش مثبت به این رفتار در زن و شوهر می‌باشند تا هم مانع بروز احساس گناه در زوجین شوند و هم لذت و نشاط بیشتری برای آنها حاصل شود. از وظایف مشترک همسران، ارضای نیاز جنسی طرف مقابل است^{۷۲} و هیچ‌یک از ایشان، به‌ویژه زنان نمی‌توانند حتی به بهانه عبادت، از روابط جنسی سرباز زنند^{۷۳} حتی به زنان توصیه شده است که اگر در شرایط کاملاً مساعد نیز قرار نگرفته باشند، به این روابط تن دهند^{۷۴}.

از مهم‌ترین مؤلفه‌ها برای رضامندی زناشویی، ایفای نقش و انجام وظایف توسط زن و شوهر است. آموزه‌های دینی، مهم‌ترین وظیفه مرد را قوام‌بخشی زندگی^{۷۵} و در دو حوزه معیشت زندگی^{۷۶} و حسن معاشرت و ارضای نیازهای عاطفی همسران^{۷۷} می‌داند.

در آموزه‌های دینی، شوهر نه تنها باید مهریه زن را به او بپردازد^{۷۸} بلکه باید نفقه او را در طول زندگی نیز بدهد^{۷۹}. نفقه نیز هر آن چیزی است که زن به آن احتیاج دارد؛ مانند: غذا و خورش و پوشش و پرده و سکونت دادن؛ اما کیفیت و کمیت آن را عرف و عادت تعیین می‌کند. افزون بر ضروریات زندگی، مرد باید بکوشد رفاه و آسایش بیشتری برای اهل و عیال خود به ارمغان آورد^{۸۰} و بخل نوزد تا محبوب خانواده خود شود^{۸۱} و اگر چنین نکند، نعمت زائل شده^{۸۲} و خانواده آرزوی مرگش را خواهند کرد^{۸۳}.

اما حوزه دوم قوام‌بخشی به زندگی، کیفیت رابطه با همسر و به تعبیری حسن معاشرت با وی است. در قرآن بیش از بیست مرتبه کلمه «معروف» برای جنبه‌های مختلف روابط خانوادگی به کار رفته که چگونگی روابط زن و شوهر از مهم‌ترین این جنبه‌هاست.

معروف آن عملی است که هم براساس هدایت عقل صورت گرفته باشد؛ یعنی عقل آن عمل را به رسمیت بشناسد، و هم با حکم شرع و یا قانون جاری در جامعه مطابق باشد؛ یعنی هر عملی که افکار عمومی آن را رفتاری شناخته شده و مانوس بداند و هم با فضایل اخلاقی ناسازگار نباشد و هم سنت‌های ادبی آن را خلاف ادب نداند.^{۶۷} پس می‌توان گفت معروف آن رفتاری است که مردم یک جامعه آن را می‌پسندند و با احکام دین و طبع انسانی نیز مخالفت نداشته باشند. بنابراین، شوهر در رابطه با همسر خود باید به گونه‌ای رفتار کند که اولاً مخالف با قوانین اسلام نباشد و ثانیاً مردم جامعه آن را رفتاری پسندیده بدانند و در نهایت، با طبع انسانی نیز در تضاد نباشد. از موارد حسن معاشرت می‌توان به اکرام همسر^{۶۸} و خوش‌خلقی با همسر^{۶۹} اشاره کرد. خدمت در خانه نیز یکی از این موارد است؛ شوهر نباید به بهانه‌های مختلف از کمک کردن به همسرش سرباز زند؛ زیرا پیامبر نیز با تمام عظمتش در خانه خدمت می‌کرد.^{۷۰} از مصادیق خدمت به همسر می‌توان به رفع تشنگی همسر با آب دادن به دست زن^{۷۱} و همچنین مهیا کردن غذا^{۷۲} برای ایشان اشاره کرد. این‌گونه خدمات به همسر، به مثابه صدقه است^{۷۳} و فرد را به مراتب شهید و یا صدیق می‌رساند.^{۷۴} یکی از لوازم معاشرت، تأمین نیازهای عاطفی همسر است. زنان به دلیل داشتن روح حساس و لطیف، نیازمند ابراز محبت شوهران‌شان هستند. از این‌روی، شوهران مأمور شده‌اند محبت‌شان را به همسران علنی کنند و آن را به زبان بیاورند؛^{۷۵} با ایشان به نیکویی سخن بگویند^{۷۶} و از همنشینی با همسران‌شان استنکاف نکنند.^{۷۷}

در مواردی همچون «غذا»، موارد دلخواه خود را به همسرشان تحمیل نکرده^{۹۷} و با آنها ترشرویی نکنند؛^{۹۸} در نهایت، با پرخاشگری با وی رفتار نکنند؛ نه پرخاشگری رفتاری و نه کلامی؛^{۹۹} یکی دیگر از موارد حسن معاشرت، عفو و گذشت شوهر به هنگام اشتباه همسر است؛^{۱۰۰} شوهری که زود عصبانی شده و دیر راضی می‌شود، از بدترین مردان به شمار می‌آید؛^{۱۰۱} همچنین مردی که افتراء می‌بندد، فحاشی می‌کند، به تنهایی غذا می‌خورد، مانع خیرات می‌شود، زیر دستش را کتک می‌زند و همسرش از دست او به دیگران پناه می‌برد، از بدترین مردهاست؛^{۱۰۲} در نهایت، با توجه به ویژگی‌های شخصیتی زنان، اگر مردی بخواهد زندگی خوبی با ایشان داشته باشد، نباید او را با خود سنجیده و در پی هماهنگ کردن او با خودش باشد؛^{۱۰۳} بلکه باید در همه حال با وی مدارا کند؛^{۱۰۴}

آموزه‌های دینی، افزون بر تبیین وظایف و نقش‌های مرد، وظایف و نقش‌هایی را نیز برای زنان بیان کرده است. آموزه‌های دینی نقش اصلی زن را در زندگی، مهرورزی به شوهر و خانواده می‌داند.^{۱۰۵} «ودود» به زنی می‌گویند که محبت خود را به شوهر علنی کرده و او را بسیار دوست می‌دارد و محبتش در عمل ظاهر می‌شود.^{۱۰۶} این مهرورزی در دو حوزه است:

۱. ارضای جنسی و تمکین کامل از شوهر؛^{۱۰۷} آموزه‌های دینی به زن توصیه می‌کند تا آنجا امکان دارد به تمکین کامل از شوهر تن دهد؛ حتی اگر در شرایط نامساعد قرار گرفته باشد؛^{۱۰۸} همچنین به زنان امر شده است در زمان‌های مناسبی از شبانه‌روز خود را به شوهر عرضه کنند و به بهانه عبادت از این روابط سرباز نزنند؛^{۱۰۹}

۲. اطاعت از شوهر و احترام به او: یکی از حقوق مسلم شوهران، اطاعت همسر از ایشان است که در روایات مختلفی به این امر اشاره شده است؛^{۱۱۰} و از

زنانی که از شوهرشان اطاعت نمی‌کنند، به بدی یاد شده است!^{۱۳} این اطاعت در موارد خاصی در آموزه‌های دینی تصریح شده است؛ برای مثال، زن باید برای خروج از منزل از شوهر اجازه بگیرد و از گفته او اطاعت کند و از گرفتن روزه مستحبی و صدقه دادن بدون اجازه او نیز دوری کند!^{۱۴} این اجازه گرفتن، نشانه فروتنی و تواضع زن نسبت به شوهر و نوعی مهرورزی است که می‌تواند رضامندی زناشویی را تقویت کند. همچنین زن باید از کارهایی که شوهر را خشمگین می‌کند پرهیز کند و اگر شوهر از او غضبناک شد، باید رضایت او را جلب کند!^{۱۵} حتی اگر این کار با بوسیدن پاهای مرد باشد، زن مؤمنه آن را انجام می‌دهد تا خداوند بر او غضبناک نشود!^{۱۶} این‌گونه مهرورزی به شوهر و اطاعت از او، زن را به درجه‌ای می‌رساند که آتش جهنم بر او حرام می‌شود و از هر دری که خواست وارد بهشت می‌شود!^{۱۷} یکی دیگر از موارد احترام شوهر، بدرقه و استقبال از او هنگام خروج از منزل و ورود به آن است!^{۱۸} آراسته بودن و آرایش کردن زن برای شوهر نیز از دیگر موارد مهرورزی است؛ مناسب نیست زن بدون زینت باشد!^{۱۹} در نهایت، زنان باید از آزار و اذیت شوهر^{۲۰} به‌ویژه با زبانشان خودداری کنند!^{۲۱} اگر مشکل هم در این میان وجود داشته باشد، خودشان باید آن را اصلاح کنند؛ نه اینکه از شوهر نزد دیگران بدگویی یا شکایت کنند!^{۲۲}

جامعه آماری

از آنجاکه این تحقیق، مقیاس رضامندی زناشویی (بر اساس معیارهای دینی) ساخته شده است و ویژگی‌های روان‌سنجی آن بررسی می‌شود، از تحقیقات بنیادی به‌شمار می‌آید.

جامعه آماری این پژوهش، همه دانش‌پژوهان مرد متأهل ۲۰ تا ۵۰ سال مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی‌قدس‌سره در سطح کارشناسی و کارشناسی ارشد ۸۶-۸۷ است که حداقل یک سال از ازدواج آنها گذشته باشد.

حجم نمونه

با توجه به ماهیت تحقیق حاضر که از نوع بنیادی است، ۱۱۰ پرسش‌نامه تکمیل شده تحلیل شد. این تعداد با توجه به عودت ندادن برخی از پرسش‌نامه‌ها و ناقص بودن تعدادی دیگر، از بین ۲۰۰ پرسش‌نامه توزیع شده به دست آمده است.

روش نمونه‌گیری

روش نمونه‌گیری در این تحقیق، از نوع تصادفی خوشه‌ای است. در این روش، ابتدا از بین ۱۲ رشته تحصیلی فعال، پنج رشته تحصیلی اقتصاد، مدیریت، علوم تربیتی، کلام و دین‌شناسی و روان‌شناسی به طور تصادفی انتخاب، و سپس از بین کلاس‌های موجود در این رشته‌ها در دو سطح کارشناسی و کارشناسی ارشد، ده کلاس به طور تصادفی انتخاب شد. بدین ترتیب، همه افراد کلاس‌ها - دویست نفر - نمونه تحقیق حاضر را تشکیل دادند. آن‌گاه با مراجعه به کلاس‌ها و ارائه توضیح درباره تحقیق و مزایای آن، از ایشان خواسته شد در انجام این تحقیق همکاری کنند؛ از بین ایشان، پرسش‌نامه ۱۱۰ نفر تحلیل شد.

روش جمع‌آوری داده‌ها

به منظور گردآوری اطلاعات، محقق با مراجعه به کلاس‌هایی که از قبل به طور تصادفی انتخاب شده بودند و با ارائه توضیحات لازم درباره تحقیق، پرسش‌نامه رضامندی زناشویی به ایشان ارائه، و از آنها خواسته شد با دقت و امانت به آنها پاسخ دهند و مشخصات جمعیت‌شناختی از قبیل سن، مقطع تحصیلی، طول مدت ازدواج و اختلاف سنی را نیز در جدول‌های مربوط به آن درج کنند. از آزمودنی‌ها درخواست شد که بعد از تکمیل پرسش‌نامه، آن را در محل از پیش تعیین شده قرار دهند.

ابزار پژوهش

پرسش‌نامه رضامندی زناشویی (اسلامی)

با توجه به فضای مذهبی جامعه و ضرورت مداخله‌های مذهبی برای بهبود شرایط خانوادگی، محقق برای ساخت آزمونی درباره رضامندی زناشویی بر اساس معیارهای دینی اقدام کرده است. هدف از تهیه این تست، ارزیابی زمینه‌های بالقوه مشکل‌زا و شناسایی زمینه‌های قوت و پرباری رابطه زناشویی در حیطه مؤلفه‌های دینی می‌باشد. همچنین از این پرسش‌نامه می‌توان برای تشخیص زوج‌هایی استفاده کرد که نیاز به مشاوره و تقویت رابطه خود دارند. افزون بر این، می‌توان سطح رضایت‌مندی زوجین را با این تست به دست آورد.

روش ساخت

محقق در ابتدا با بررسی تحقیقات مختلف داخلی و خارجی درباره مؤلفه‌های رضامندی زناشویی و بررسی متون دینی اعم از قرآن و روایات در زمینه مسائل زناشویی و خانوادگی، به مؤلفه‌هایی از منظر دین در این زمینه دست یافت. بدین ترتیب، در گام اول آزمون‌سازی، آیات و روایات مربوط گردآوری و سپس به توصیف هر یک از مؤلفه‌ها پرداخته شد. این مرحله برای رفع ابهام از مؤلفه‌های مزبور، به گونه‌ای که برای دیگران قابل درک باشد، در نظر گرفته شد. تدارک ساختار پرسش‌ها از توصیف‌های مزبور، گام بعدی محقق بود. تعداد هشتاد پرسش سؤال از روایات و آیات تهیه گردید و به سه نفر از متخصصان علوم دینی که از مسائل روان‌شناسی و خانوادگی نیز آگاهی داشتند، ارائه شد. از بین هشتاد آیه و روایت و پرسش مطرح شده، پنجاه پرسش که از نظر متخصصان علوم دینی بیشترین ارتباط را با مباحث خانوادگی از منظر دین داشت انتخاب، و به دو نفر از متخصصان روان‌شناسی که دارای سابقه کار بالینی در حوزه مسائل خانواده بودند، ارائه شد. در نهایت، پس از تأیید نظر متخصصان علوم دینی و

روان‌شناسی، آزمون در سطح محدودی اجرا گردید تا مواردی که احتمالاً درک آنها برای آزمودنی مبهم بود، مجدد بررسی شود.

مؤلفه‌های آزمون

این آزمون ده مؤلفه و پنجاه پرسش دارد که سهم هر یک از مؤلفه‌ها پنج پرسش به شرح زیر است:

۱. ارتباط کلامی^{۱۱} (پرسش‌های ۱، ۲، ۳، ۵ و ۱۵): این مؤلفه به رفتارهای کلامی همسران در تعامل با یکدیگر از منظر دینی مربوط می‌شود. رعایت عفت و ادب در کلام و پرهیز از آزار رساندن توسط زبان و ابراز محبت کلامی، از ویژگی‌های این خرده‌مقیاس است. نمره بالا نشان‌دهنده وجود رابطه کلامی سالم بین زوجین است.

۲. پایبندی‌های مذهبی (پرسش‌های ۶ تا ۱۰): این مؤلفه میزان توجه همسران به مبدأ متعال و رعایت حریم خداوند را در زندگی زناشویی می‌سنجد. نمره بالا در این مقیاس، نشانگر تعهد همسران در ادای وظایفشان و ملاک بودن مذهب و پایبندی به آن در زندگی زناشویی است.

۳. حل تعارض^{۱۲} (پرسش‌های ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴ و ۴): این مؤلفه به احساسات، اعتقادات و نگرش‌های شخص درباره به وجود آمدن یا حل تعارض مربوط می‌شود. نمره بالا در این مقیاس، نشان‌دهنده وجود توافق و هراس در زندگی زناشویی و ظرفیت حل تعارض از راه‌های معقول می‌باشد.

۴. مدیریت مالی^{۱۳} (پرسش‌های ۱۶ تا ۲۰): این مؤلفه به نحوه اداره امور مالی زندگی زناشویی و نگرش‌های همسران درباره نوع مدیریت مالی منزل مربوط می‌شود. نمره بالا در این مقیاس، بیانگر مدیریت خوب امور مالی و رضایت همسر از این نوع مدیریت است.

۵. روابط جنسی (پرسش‌های ۲۱ تا ۲۵): این مؤلفه نگرش‌ها و نگرانی‌های همسر را درباره روابط جنسی می‌سنجد. نمره بالا در این مقیاس، نشانگر نبود وجود مشکل جدی در این باره و احساس رضایت همسران از این رابطه است.
۶. فعالیت‌های اوقات فراغت (پرسش‌های ۲۶ تا ۲۹ و ۳۴): این مؤلفه ترجیح‌های زن و شوهر را درباره فعالیت‌های اوقات فراغت و گذران آن در کنار همسر ارزیابی می‌کند. نمره بالا در این مقیاس، نشان‌دهنده انعطاف‌پذیری و توافق درباره استفاده از زمان‌های فراغت و احساس رضایت از کنار هم بودن در این اوقات است.
۷. مسائل شخصیتی (پرسش‌های ۳۰ تا ۳۳ و ۳۵): این مؤلفه رضایت یا نارضایتی همسران را از ویژگی‌ها، صفات و رفتارهای همدیگر می‌سنجد. نمره بالا نشان‌دهنده رضایت از ویژگی‌های شخصیتی همسر می‌باشد.
۸. فرزندان و فرزندپروری (پرسش‌های ۳۶ تا ۴۰): این مؤلفه نگرش والدین را نسبت به فرزندان و رضایت یا نارضایتی آنان را در نوع فرزندپروری همسر ارزیابی می‌کند. نمره بالا در این مقیاس، نشانگر نگرش مثبت والدین به فرزندآوری و احساس رضایت از فرزندپروری همسر است.
۹. نقش زن و مرد (پرسش‌های ۴۱ تا ۴۵): این مؤلفه، نحوه ایفای نقش زن و شوهر در زندگی و رضایت آنان را از انجام وظایف توسط طرف مقابل ارزیابی می‌کند. نمره بالا در این مقیاس، بیانگر ایفای مسئولیت زن یا شوهری و احساس رضایت از طرف مقابل در این مورد می‌باشد.
۱۰. صله ارحام (پرسش‌های ۴۶ تا ۵۰): این مؤلفه نگرش و کنش همسران را درباره رفت‌وآمد با اقوام و فامیل می‌سنجد. نمره بالا در این مقیاس، نشان‌دهنده نگرش مثبت به این‌گونه روابط و احساس رضایت از آن است.

اعتبار

از مسائل مهم در آزمون‌سازی، اعتبار است. این واژه مفاهیمی مانند ثبات یا هماهنگی، اعتمادپذیری، پیش‌بینی‌پذیری، همگونی، حساسیت، دقت، تکرارپذیری و بازپدیدآوری را دربرمی‌گیرد.^{۲۷} ملحق برای برآورد اعتبار پرسش‌نامه رضامندی زناشویی از طریق دونیمه‌سازی و ثبات‌درونی (آلفای کرونباخ) اقدام کرده است. نتایج نشان می‌دهد پرسش‌نامه اعتبار نسبتاً بالایی دارد.

روایی

مقصود از روایی پرسش‌نامه آن است که وسیله مزبور واقعاً بتواند ویژگی مورد مطالعه را اندازه بگیرد، نه متغیر دیگری را.^{۲۸} ملحق از دو روش روایی محتوایی و روایی وابسته به ملاک از نوع همزمان، برای برآورد روایی این آزمون اقدام کرده است. نتایج نشان می‌دهد پرسش‌نامه روایی بالایی دارد.

شیوه نمره‌گذاری

برای هر یک از پرسش‌های این پرسش‌نامه، پنج گزینه منظور شده است. گزینه پرسش‌ها عبارتند از: همیشه، اغلب اوقات، گاهی، به ندرت و هرگز؛ بجز پرسش‌های ۹، ۱۰، ۲۶، ۳۵، ۳۹ و ۴۰.

نمره‌گذاری پرسش‌ها به صورت ۴، ۳، ۲، ۱ و ۰ است. حداکثر نمره آزمودنی در این پرسش‌نامه دویست است. نمره بالاتر، نشانه رضامندی بیشتر زناشویی است. پاسخ‌نامه به صورت یک برگ جدا در اختیار آزمودنی قرار می‌گیرد.

روش تجزیه و تحلیل داده

برای اعتباریابی پرسش‌نامه رضامندی زناشویی، از ضریب همسانی درونی (آلفای کرونباخ) و ضرایب اسپیرمن براون و ضریب دونیمه‌سازی گاتمن، و برای به‌دست آوردن روایی آن، از روش همبستگی اسپیرمن

(روایی محتوایی) و ضریب همبستگی پیرسون (روایی وابسته به ملاک از نوع همزمان) استفاده شده است.

یافته‌ها

در این بخش جدول‌ها، و نمودارها و داده‌های مربوط به مسائل جمعیت‌شناختی ارائه می‌شود.

جدول ۱: فراوانی و درصد میزان سن آزمودنی‌های پژوهش به تفکیک زیرگروه‌ها

گروه های سنی	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تجمعی
۲۶-۲۲	۱۸	۱۶/۴	۱۶/۴
۲۷-۳۱	۵۹	۵۳/۶	۷۰
۳۲-۳۶	۲۳	۲۰/۹	۹۰/۹
۳۷-۴۱	۷	۶/۴	۹۷/۳
۴۲-۴۶	۳	۲/۷	۱۰۰
جمع	۱۱۰	۱۰۰	

در جدول شماره یک فراوانی و درصد فراوانی و درصد فراوانی تجمعی آزمودنی‌ها بر اساس میزان سن به تفکیک زیرگروه‌ها ارائه شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، از مجموع ۱۱۰ آزمودنی، بیشترین فراوانی در گروه سنی (۲۷-۳۱)، و کمترین فراوانی در گروه سنی (۴۲-۴۶) است.

جدول ۲: فراوانی و درصد ارزیابی کلی آزمودنی‌های پژوهش از زندگی زناشویی

ارزیابی کلی از زندگی زناشویی	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
ارزیابی منفی	۳	۲/۷	۲/۷
ارزیابی متوسط	۲۴	۲۱/۸	۲۴/۵
ارزیابی مثبت	۴۳	۳۹/۱	۶۳/۶
ارزیابی بسیار مثبت	۴۰	۳۶/۴	۱۰۰
کل	۱۱۰	۱۰۰	-

در جدول شماره دو، فراوانی، درصد فراوانی و درصد فراوانی تجمعی ارزیابی کلی آزمودنی‌های تحقیق از زندگی زناشویی‌شان در چهار زیر گروه ارائه شده

است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، از مجموع ۱۱۰ آزمودنی، ۳ نفر (۲/۷٪) از زندگی زناشویی ارزیابی منفی، ۲۴ نفر (۲۱/۸٪) ارزیابی متوسط، ۴۳ نفر (۳۹/۱٪) ارزیابی مثبت و ۴۰ نفر (۳۶/۴٪) ارزیابی بسیار مثبت دارند.

چنان‌که گفته شد، برای به‌دست آوردن اعتبار پرسش‌نامه، از روش ضریب همسانی درونی و روش دو نیمه سازی استفاده شده است. در جدول‌های یک و دو ضریب همسانی درونی گویه‌های پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی و آماره‌های پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی مشاهده می‌شود.

جدول ۳: ضریب همسانی درونی گویه‌های پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی

تعداد گویه‌ها	آلفای کرونباخ گویه‌های استاندارد شده	آلفای کرونباخ
۵۰	۰/۸۷۵	۰/۸۷

همان‌گونه که در جدول شماره سه مشاهده می‌شود، ضریب همسانی درونی گویه‌های پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی برابر با ۰/۸۷ است.

جدول ۴: آماره‌های پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی

تعداد گویه‌ها	انحراف استاندارد	واریانس	میانگین
۵۰	۱۶/۰۱۵	۲۵۶/۴۸۷	۱۳۸/۳

همان‌گونه که در جدول شماره چهار مشاهده می‌شود، میانگین پرسش‌نامه مزبور ۱۳۸/۳ و انحراف استاندارد آن ۱۶/۰۱۵ است.

همچنین در جدول‌های پنج و شش، ضریب همسانی درونی گویه‌های دو نیمه پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی و آماره‌های دو نیمه پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی برای بررسی اعتبار پرسش‌نامه رضامندی زناشویی دیده می‌شود. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، ضریب‌های اسپیرمن براون در صورت تساوی و عدم تساوی تعداد گویه‌ها ۰/۸۱۶ و با استفاده از ضریب دونیمه‌سازی گاتمن ۰/۸۱۵ می‌باشد.

جدول ۵: ضریب همسانی درونی گویه‌های دو نیمه پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی

۰/۸۱۶	در صورت تساوی تعداد گویه‌ها	ضرایب اسپیرمن براون
۰/۸۱۶	در صورت عدم تساوی تعداد گویه‌ها	
۰/۸۱۵	ضریب دونیمه‌سازی گاتمن	

جدول ۶: آماره‌های دو نیمه پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی

تعداد گویه‌ها	انحراف استاندارد	واریانس	میانگین	
۲۵	۸/۴۷۴	۷۱/۸۱	۷۰/۲۳	بخش اول
۲۵	۸/۹۵۲	۸۰/۱۴۱	۶۸/۰۷	بخش دوم
۵۰	۱۶/۰۱۵	۲۵۶/۴۸۷	۱۳۸/۳	هر دو بخش

برای محاسبه روایی محتوایی، پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی به دو نفر از متخصصان خانواده‌درمانی ارائه، و از ایشان خواسته شد نظر خود را درباره اینکه این پرسش‌ها تا چه میزان می‌تواند رضامندی زناشویی را بسنجد، در قالب مقیاس لیکرت بیان کنند. روایی محتوایی آزمون با استفاده از روش همبستگی اسپیرمن در حدود ۰/۹۰ به دست آمده است که در سطح ($p < /0.001$) معنادار است.

همچنین روایی وابسته به ملاک از نوع همزمان نیز با استفاده از تست معادل به دست آمد. برای بررسی این نوع روایی، ضریب همبستگی میان نمره کل آزمون مزبور با نمره کل پرسش‌نامه رضامندی زناشویی انریچ محاسبه شد، که در جدول‌های هفت و هشت ویژگی‌های آماری و ضریب همبستگی ۰/۷۲۶ در سطح معناداری کمتر از ۰/۰۱ ارائه شده است.

جدول ۷: آماره‌های پرسش‌نامه‌های رضامندی زناشویی اسلامی و انریچ

تعداد	انحراف استاندارد	میانگین	
۳۰	۲۰/۳۲۹	۱۵۶/۷	نمره کل رضامندی زناشویی انریچ
۳۰	۱۴/۱۵۲	۱۳۵/۹۳	نمره کل رضامندی زناشویی اسلامی

جدول ۸: ضریب‌های همبستگی نمره‌های کل رضامندی زناشویی اسلامی و انریچ

نمره کل رضامندی زناشویی اسلامی	نمره کل رضامندی زناشویی انریچ		
۰/۷۲۶ (**)	۱	همبستگی پیرسون	نمره کل رضامندی زناشویی انریچ
		سطح معناداری (دو دامنه)	
		تعداد	
۰/۰۰۰۱	-		
۳۰	۳۰		
۱	۰/۷۲۶ (**)	همبستگی پیرسون	نمره کل رضامندی زناشویی اسلامی
		سطح معناداری (دو دامنه)	
		تعداد	
-	۰/۰۰۰۱		
۳۰	۳۰		

** سطوح معناداری در سطح کمتر از ۰/۰۱ معنادار هستند

نتیجه‌گیری

هدف از این پژوهش ساخت مقیاس رضامندی زناشویی بر اساس مؤلفه‌های استخراج‌شده از منابع اسلامی و بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی آن است. با مطالعه و بررسی منابع دینی، ده مؤلفه ارتباط، پایبندی‌های مذهبی زوجین، حل اختلاف و تعارض، مسائل جنسی، مدیریت مالی و اقتصادی، صفات شخصیتی، تفریح و اوقات فراغت خانواده، رفت‌وآمدهای فامیلی، تولید فرزند و فرزندپروری و نقش زن و شوهری به منزله مؤلفه‌های مرتبط با رضامندی زناشویی کشف و استخراج شد و برای هر یک از مؤلفه‌ها پنج پرسش در نظر گرفته شد.

محقق برای به دست آوردن اعتبار پرسش‌نامه از روش ضریب همسانی درونی (آلفای کرونباخ) و از روش دونیمه‌سازی استفاده کرده است. چنان‌که در جدول سه مشاهده می‌شود، ضریب همسانی درونی گویه‌های پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی برابر با ۰/۸۷ می‌باشد. همچنین همان‌گونه که در جدول پنج نتایج روش دونیمه‌سازی برای پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی مشاهده می‌شود، ضرایب اسپیرمن براون در صورت تساوی و عدم تساوی تعداد

گویه‌ها ۸۱۶/۰ و ضریب دونیمه‌سازی گاتمن ۸۱۵/۰ می‌باشد. این نتایج نشان می‌دهد که پرسش‌نامه رضامندی زناشویی که بر اساس معیارهای اسلامی ساخته شده است، اعتبار نسبتاً بالایی دارد.

همچنین برای به دست آوردن روایی پرسش‌نامه، از دو روش روایی محتوایی و روایی وابسته به ملاک از نوع همزمان استفاده شد. برای محاسبه روایی محتوایی، پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی به دو نفر از متخصصان خانواده‌درمانی ارائه، و از ایشان خواسته شد نظر خود را درباره اینکه این پرسش‌ها تا چه میزان می‌تواند رضامندی زناشویی را بسنجد، در قالب مقیاس لیکرت بیان کنند. روایی محتوایی آزمون با استفاده از روش همبستگی اسپیرمن در حدود ۹۰٪ به دست آمده است که در سطح $p < 0.001$ معنادار است. همچنین روایی، وابسته به ملاک از نوع همزمان نیز با استفاده از تست معادل به دست آمد. برای بررسی این نوع روایی، ضریب همبستگی میان نمره کل آزمون مزبور با نمره کل پرسش‌نامه رضامندی زناشویی انریچ محاسبه شد. همان‌گونه که در جدول شماره هشت مشاهده می‌شود، ضریب همبستگی بین این دو پرسش‌نامه ۷۲۶٪ در سطح معناداری کمتر از ۰/۰۱ می‌باشد. این نتایج نشان می‌دهد که پرسش‌نامه رضامندی زناشویی که بر اساس معیارهای اسلامی ساخته شده است. روایی نسبتاً بالایی دارد.

در تبیین رابطه معنادار دو پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی و پرسش‌نامه رضایت زناشویی انریچ، می‌توان به نکاتی اشاره کرد؛ اولاً مؤلفه‌های هر دو پرسش‌نامه مشابه یکدیگرند و به تبع آن، محتوای پرسش‌ها نزدیک به هم خواهد بود؛ با این تفاوت که پرسش‌نامه محقق ساخته مبنای دینی دارد و بر اساس آیات و روایات ساخته شده است؛ ثانیاً در فرم ۴۷ سؤالی پرسش‌نامه انریچ - که در این تحقیق از آن استفاده شد - سعی شده است با حذف و تغییر بسیاری از آیتم‌ها، آن

را با فرهنگ جامعه سازگار کنیم. با توجه به این که فرهنگ جامعه ما با فرهنگ دینی درآمیخته است، رابطه این دو پرسش‌نامه قابل توجیه است. از نتایج این پژوهش می‌توان در شناسایی نقاط ضعف و قوت زندگی زناشویی زوجین بهره برد و برای پربارسازی روابط آنها، برنامه‌های درمانی ارائه داد. همچنین می‌توان در مشاوره‌های ازدواج، از مبانی نظری این تحقیق استفاده کرد. این پژوهش مانند همه پژوهش‌های دیگر در حوزه علوم انسانی، با محدودیت‌هایی مواجه بوده است؛ جامعه آماری پژوهش حاضر، دانش‌پژوهان مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی قدس سره بودند که شاخصه‌های خاصی همچون مذهبی بودن و تحصیل در رشته‌های علوم انسانی دارند. از این روی، تعمیم نتایج آن به دانش‌پژوهان سایر مراکز آموزشی و پژوهشی با احتیاط انجام گیرد. همچنین پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی با اینکه اعتبار و روایی بالایی دارد، اما به دلیل عدم هنجاریابی می‌تواند به منزله یکی از محدودیت‌های این پژوهش مطرح شود. همچنین این پژوهش فقط در مورد دانش‌پژوهان مرد انجام گرفته است؛ بنابراین، نمی‌توان نتایج آن را به زنان تعمیم داد. برای نتیجه‌گیری بهتر، می‌توان این پژوهش را در مورد زن و شوهر با همدیگر اجرا کرد. همچنین اجرای این پژوهش درباره افرادی که در آستانه جدایی قرار دارند و نیز افزایش حجم نمونه، می‌تواند اطمینان‌بخشی بیشتری را درباره نتایج حاصل کند.

پرسش‌های پرسش‌نامه رضامندی زناشویی اسلامی

سعی می‌کنم محبتم را به صورت کلامی به همسرم ابراز کنم. من و همسرم سعی می‌کنیم همدیگر را با نامها و القاب خوب صدا بزنیم.
همسرم خوبیهای مرا نادیده می‌گیرد.
همسرم حقوق مرا رعایت می‌کند.
همسرم هنگام صحبت صدایش را بلند کرده و داد و بیداد راه می‌اندازد.
مسائل زندگی آنقدر مرا سرگرم می‌کند که کمتر به یاد خدا هستم.
وظیفه خودم می‌دانم که خانواده ام را از هر کاری که خدا پسندانه نیست باز دارم.
به خاطر خانواده‌ام از رعایت وظایف دینی فاصله می‌گیرم.
توجه و ادای وظایف من نسبت به همسرم به خاطر اعتقادات مذهبی است. همسرم نگاههای خود را نمی‌تواند کنترل کند.

یکی از راههای حل اختلاف ما ، مراجعه به بزرگان خانواده است.
 برای حل مشکلاتمان از مشاوره کمک می‌گیریم.
 همسرم با زور حرفش را تحمیل می‌کند.
 برای پیشگیری از بروز اختلاف خیلی از مسائلی که مرا رنج می‌دهد را نادیده می‌گیرم.
 همسرم با زبان و گفتارش سعی در اذیت من دارد.
 در خانواده ما مدیریت مالی منزل به عهده مرد خانواده است
 قناعت درمسائل اقتصادی باعث شده که زندگی با نشاطی داشته باشیم .
 همسرم پول‌هایش را خرج خانواده می‌کند و نه خرج دیگران
 همسرم خواسته‌های مالی (بیش از توانم) را بر من تحمیل می‌کند .
 بخشی از دریافتی‌هایمان را پس انداز می‌کنیم .
 خودم را برای همسرم آراسته می‌کنم.
 همسرم با بهانه‌گیری‌های مختلف نزدیکی را به تعویق می‌اندازد.
 تلاش می‌کنیم از روابط زناشویی خود لذت ببریم و همواره آن را لذت بخش نگه داریم .
 همسرم در نزدیکی ، بیشتر به فکر خواسته‌های خودش است .
 برای نزدیکی با همسرم مشکل دارم .
 من و همسرم سعی می‌کنیم از تفریح و سرگرمی‌هایی که مستلزم گناه نباشد به قدرکافی لذت
 ببریم.
 همسرم وقت اندکی را با من می‌گذراند .
 همسرم به سرگرمیهای مختص به جنسیت خود مشغول می‌باشد.
 بودن با همسرم را به هر نوع تفریح و سرگرمی ترجیح می‌دهم.
 همسرم زود عصبانی شده و دیر را ضی می‌شود.
 یکی از دلایل صمیمیت من و همسرم خوش خلقی اوست .
 بد خلقی من باعث شده که به خواسته‌هایم در زندگی با همسرم نرسم.
 همسرم خیلی مقتدر است چون اهل گذشت است.
 مسافرت یکی از برنامه‌های خانواده ما است.
 همسرم فرد بددلی است و این زندگیمان را به خطر انداخته است.
 فرزندانمان ثمره زندگی و باعث طراوت بخشیدن به آن است.
 بسیاری از الطاف خداوند (مثل : امکانات و.....) در زندگی ما به خاطر فرزندانمان است که به ما
 عنایت کرده است.
 همسرم می‌داند با بچه‌ها چگونه باید رفتار کند .
 همسرم بین فرزندانمان فرق نمی‌گذارد.
 از نحوه تربیت فرزندانمان توسط همسرم رضایت دارم.
 سعی من این است که بیشتر با خانواده همنشین شوم.
 در کارهای منزل به همسرم کمک می‌کنم.
 برایم مهم است که غذای دلخواه خودم را بخورم (نه غذای دلخواه خانواده را)
 همسرم برایم آرایش نمی‌کند .
 همسرم مرا بدرقه و استقبال می‌کند.
 یکی از برنامه‌های مثبت زندگی ما رفت و آمد با فامیل(خود و همسرم) است..
 به نظر می‌رسد رفت و آمد با اقوام می‌تواند زندگی ما را نجات می‌دهد.
 به نظر من و همسرم می‌توانیم با صله ارحام محبت دیگران را جلب کنیم.
 زمینه برخی از دعوای و مشاجرات ما ، رفت و آمد با فامیل و خانواده‌ها است.
 همسرم اهل رفت و آمد با فامیل می‌باشد.

پی‌نوشت‌ها

۱. علی فتحی آشتیانی و خدابخش احمدی، «بررسی ازدواج‌ها موفق و ناموفق در بین دانشجویان»، *دانشور رفتار*، ش ۷، ص ۹.
۲. میشل توماس، *کلام مسیحی*، ترجمه حسین توفیقی، ص ۹۴.
۳. خدابخش احمدی و دیگران «بررسی وضعیت ازدواج و سازگاری زناشویی در بین کارکنان سپاه»، *طب نظامی*، ش ۷، ص ۱۴۲.
۴. رک: مجتبی حیدری، *بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی و رضایت از زندگی زناشویی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانشناسی، ۱۳۸۲.
۵. Bradbery, N.T. Fincham, D.F., & Beach, R. S, Research on the nature and determinants of marital satisfaction: A decade in review. *Journal of marriage and family*. 62, P 964-980.
۶. خدابخش احمدی و دیگران «بررسی وضعیت ازدواج و سازگاری زناشویی در بین کارکنان سپاه»، *طب نظامی*، ش ۷، ص ۱۴۲.
۷. Bener, D.G & Hill, P.C
۸. Marital computibility
۹. Aluja, A & Barrio, D & Garcia, F.L
۱۰. فریده عامری و دیگران، «بررسی تأثیر مداخلات خانواده درمانی راهبردی در اختلافات زناشویی»، *روانشناسی*، ش ۲۷، ص ۲۱۹.
۱۱. Marital Satisfaction
۱۲. هاجر ترکان و دیگران، «بررسی اثربخش گروه درمانی به شیوه تحلیل تبادلی بر رضایت زناشویی»، *خانواده پژوهی*، ش ۸، ص ۳۸۴.
۱۳. اندرو ساپینگتون، *بهداشت روانی*، ترجمه حمیدرضا حسین شاهی برواتی، ص ۳۰۱.
۱۴. باریبارا تامپلسون، *راهنمای سنجش خانواده*، ترجمه فرشاد بهاری و سیداسماعیل مهدوی هرسینی، ص ۵۳.
۱۵. همان، ص ۹۵.
۱۶. Nathan Ackerman
۱۷. Toliatus
۱۸. Perl Moutler
۱۹. Straus
۲۰. باریبارا تامپلسون، *راهنمای سنجش خانواده*، ص ۱۲.
۲۱. باقر ثنایی، *مقیاس‌های سنجش خانواده و ازدواج*، ص ۱۱.
۲۲. نادری سهرابی و سیامک سامانی، «بررسی میزان تأثیر نگرش مذهبی بر بهداشت روانی نوجوانان»، *چکیده مقالات اولین همایش بین‌المللی نقش دین در بهداشت روان*، کمیته برگزار کننده، ۱۳۸۰.
۲۳. فرانک Frank به نقل از حیدری، ۱۳۸۳.
۲۴. Dudley, Margaret, Kosinski, Frederick, Religiosity and marital satisfaction: a research note, *Review of religious research*, Vol.32, No.1, P.78-86.
۲۵. Brant, R, Burlerson; Wayne, H. Denton, "the relationship between communication skill and marital Satisfaction", *Journal of Marriage and the Family*, Vol.50, No.4, P.884-902.
۲۶. Ibid.
۲۷. طه: ۴۴.

۲۸. عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، *غررالحکم و دررالکلم*، ص ۴۳۵.
۲۹. همان.
۳۰. همان.
۳۱. لقمان ۱۹.
۳۲. محمد بن یعقوب کلینی، *اصول کافی*، ج ۲، ص ۶۴۳.
۳۳. محمد بن حسن حر عاملی، *وسایل الشیعه*، ج ۲۰، ص ۲۳.
۳۴. Dadley, Margaret, Kosinski, Frederick, religiosity and marital satisfaction: a resarch note, *Review of religious research*, Vol, 32, No.1, P.78-86.
۳۵. Ibid.
۳۶. خدایش احمدی و دیگران، «بررسی رابطه بین تغییرات مذهبی و سازگاری زناشویی»، *خانواده پژوهشی*، ش ۵، ص ۵۶.
۳۷. محمدباقر مجلسی، *بحارالانوار*، ج ۷۴، ص ۲۸.
۳۸. نحل: ۹۷.
۳۹. محمد بن یعقوب کلینی، *اصول کافی*، ج ۸، ص ۳۰۷.
۴۰. عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، *غررالحکم و دررالکلم*، ص ۸۱.
۴۱. همان.
۴۲. همان.
۴۳. محمد بن یعقوب کلینی، *اصول کافی*، ج ۶، ص ۵۲۶.
۴۴. همان، ص ۵۳۶.
۴۵. محمدبن علی صدوق، *من لا یحضره الفقیه*، ج ۳، ص ۱۶۴.
۴۶. همان، ص ۱۶۴.
۴۷. محمد بن حسن حر عاملی، *وسایل الشیعه*، ج ۵، ص ۳۰۱.
۴۸. همان، ج ۲۱، ص ۳۵۹.
۴۹. همان، ج ۲۰، ص ۴۱.
۵۰. عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، *غررالحکم و دررالکلم*، ص ۱۴۵.
۵۱. محمدباقر مجلسی، *بحارالانوار*، ج ۴۳، ص ۱۱۷.
۵۲. منافقون: ۹.
۵۳. عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، *غررالحکم و دررالکلم*، ص ۱۸۵.
۵۴. تحریم: ۶.
۵۵. احمد محقق اردبیلی، *مجمع الفائده*، ج ۲، ص ۶۳.
۵۶. میرزا حسین نوری، *مستدرک الوسائل*، ج ۳، ص ۱۶۳ / محمد محمدی ری شهری، *میزان الحکمه*، ج ۵، ص ۲۱۸۸.
۵۷. محمد بن حسن حر عاملی، *وسایل الشیعه*، ج ۷، ص ۷۷.
۵۸. نور: ۳۰ و ۳۱.
۵۹. محمد بن یعقوب کلینی، *اصول کافی*، ج ۵، ص ۵۵۹.
۶۰. همان.
۶۱. محمد بن حسن حر عاملی، *وسایل الشیعه*، ج ۱، ص ۳۰۰.
۶۲. همان، ج ۲۰، ص ۱۹۴.

۶۳. محمد محمدی ری‌شهری، *میزان الحکمه*، ج ۱۰، ص ۴۳۳۸.
۶۴. همان.
۶۵. محمد بن حسن حر عاملی، *وسایل الشیعه*، ج ۲۰، ص ۲۲۳.
- Lawrance, k & Others, Sexuality in marriage, dating and other relationships abecade review. Journal of marriage and the family. Vol,62. no, 4 (nov.), pp 999-1017
۶۷. محمد بن یعقوب کلینی، *کافی*، ج ۵، ص ۳۲۱.
۶۸. همان.
۶۹. همان، ص ۴۹۵.
۷۰. همان، ص ۴۹۶.
۷۱. همان.
۷۲. محمد بن حسن حر عاملی، *وسایل الشیعه*، ج ۲۰، ص ۱۵۷ / محمد بن علی صدوق، *من لا یحضره الفقیه*، ج ۳، ص ۴۰۵.
۷۳. محمد بن یعقوب کلینی، *اصول کافی*، ج ۵، ص ۵۰۸.
۷۴. همان، ص ۵۰۶.
۷۵. نساء: ۳۴ / کلمه «قیم» به معنای آن کسی است که مسئول قیام به امر شخص دیگر است و کلمه (قوام) و نیز (قیام) مبالغه در همین قیام است،
۷۶. نساء: ۴۴.
۷۷. نساء: ۱۹.
۷۸. محمد بن یعقوب کلینی، *اصول کافی*، ج ۵، ص ۳۸۳.
۷۹. محمد بن علی صدوق، *من لا یحضره الفقیه*، ج ۳، ص ۱۵.
۸۰. امام خمینی قدس سره، *تحریر الوسیله*، ترجمه علی اسلامی، ص ۵۶۱.
۸۱. محمد بن حسن حر عاملی، *وسایل الشیعه*، ج ۲۰، ص ۱۷۱.
۸۲. عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، *غرر الحکم و درر الکلم*، ص ۳۷۸.
۸۳. محمد بن حسن حر عاملی، *وسایل الشیعه*، ج ۲۰، ص ۱۷۱.
۸۴. همان، ج ۲۱، ص ۵۴۰.
۸۵. بقره: ۱۸۰، ۲۲۸، ۲۳۲-۲۳۴ / نساء: ۱۹ و ۲۵.
۸۶. سید محمد حسین طباطبایی، *المیزان*، ج ۴، ص ۴۰۵.
۸۷. حسام‌الدین متقی هندی، *کنز العمال*، ج ۱۵، ص ۸۳۵.
۸۸. محمد باقر مجلسی، *بحار الانوار*، ج ۱۶، ص ۲۲۶.
۸۹. همان، ج ۱۶، ص ۲۲۶.
۹۰. محمد محمدی ری‌شهری، *میزان الحکمه*، ج ۴، ص ۱۵۹۵.
۹۱. همان، ج ۴، ص ۱۵۹۵.
۹۲. رک: ابوالقاسم پاینده، *نهج الفصاحه*
۹۳. میرزا حسین نوری، *مستدرک الوسائل*، ج ۱۳، ص ۴۸.
۹۴. محمد بن حسن حر عاملی، *وسایل الشیعه*، ج ۲۰، ص ۲۳.
۹۵. همان، ج ۲۰، ص ۱۶۹.

۹۶. محمد محمدی ری شهری، *میزان الحکمه*، ج ۴، ص ۱۵۹۵.
۹۷. محمد بن یعقوب کلینی، *اصول کافی*، ج ۴، ص ۱۲.
۹۸. همان، ج ۵، ص ۵۱۱.
۹۹. رضی الدین حسن بن فضل طبرسی، *مکارم الاخلاق*، ص ۶.
۱۰۰. محمد بن علی صدوق، *من لا یحضره الفقیه*، ج ۲، ص ۶۲۱ / محمد بن یعقوب کلینی، *اصول کافی*، ج ۵، ص ۵۱۱.
۱۰۱. محمد محمدی ری شهری، *میزان الحکمه*، ج ۵، ص ۱۸۸۷.
۱۰۲. محمد بن یعقوب کلینی، *اصول کافی*، ج ۲، ص ۲۹۲.
۱۰۳. محمد بن حسن حر عاملی، *وسائل الشیعه*، ج ۲۰، ص ۱۷۲.
۱۰۴. رضی الدین حسن بن فضل طبرسی، *مکارم الاخلاق*، ص ۶.
۱۰۵. میرزا حسین نوری، *مستدرک الوسائل*، ج ۱۴، ص ۲۴۳.
۱۰۶. سید محمد حسین طباطبائی، *المیزان*، ج ۱۶، ص ۲۵۰.
۱۰۷. محمد بن حسن حر عاملی، *وسائل الشیعه*، ج ۲۰، ص ۱۵۷.
۱۰۸. همان.
۱۰۹. همان، ص ۱۵۸.
۱۱۰. همان، ص ۱۶۴.
۱۱۱. محمد بن یعقوب کلینی، *اصول کافی*، ج ۵، ص ۵۰۶.
۱۱۲. میرزا حسین نوری، *مستدرک الوسائل*، ج ۱۴، ص ۱۶۵.
۱۱۳. رضی الدین حسن بن فضل طبرسی، *مکارم الاخلاق*، ص ۶.
۱۱۴. میرزا حسین نوری، *مستدرک الوسائل*، ج ۱۴، ص ۲۴۳.
۱۱۵. همان.
۱۱۶. همان.
۱۱۷. حسن بن ابی الحسن دینمی، *ارشاد القلوب*، ج ۱، ص ۱۹۶.
۱۱۸. محمد بن یعقوب کلینی، *اصول کافی*، ج ۵، ص ۵۵۵.
۱۱۹. محمد بن علی صدوق، *من لا یحضره الفقیه*، ج ۳، ص ۳۸۹.
۱۲۰. میرزا حسین نوری، *مستدرک الوسائل*، ج ۱، ص ۳۹۴.
۱۲۱. همان، ج ۱۴، ص ۲۴۷.
۱۲۲. محمد بن حسن حر عاملی، *وسائل الشیعه*، ج ۲۰، ص ۲۱۱.
۱۲۳. میرزا حسین نوری، *مستدرک الوسائل*، ج ۱۴، ص ۲۴۱.

۱. Verbal and communication

۱. Conflict resolution

۱. Financial management

۱۲۷. حیدر علی هومن، *اندازه گیری روانی و تربیتی و فن تهیه تست*، ص ۲۲۵.
۱۲۸. حیدر علی هومن، *اندازه گیری روانی و تربیتی و فن تهیه تست*، ص ۲۰۶.

منابع

- حسام‌الدین متقی هندی، *کنز العمال*، ج ۱۵، ص ۸۳۵، بیروت، مؤسسة الرسالة، ۱۴۰۹ ق
- احمدی، خدابخش و دیگران «بررسی وضعیت ازدواج و سازگاری زناشویی در بین کارکنان سپاه»، *طب نظامی*، ش ۷، ۱۳۸۴، ص ۱۵۲-۱۴۱.
- احمدی، خدابخش، و دیگران، «بررسی رابطه بین تغییرات مذهبی و سازگاری زناشویی»، *خانواده پژوهشی*، ش ۵، ۱۳۸۵، ص ۶۷-۵۵.
- اسماعیلی‌نسب، مریم، *بررسی اثربخشی تکنیک‌های شناختی- رفتاری در درمان زنان مبتلا به فوبیای جنسی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، انیستیتو روانپزشکی، ۱۳۷۶.
- امام خمینی‌قدس‌سره، *تحریر الوسیله*، ترجمه علی اسلامی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴.
- براتی، طاهره، «تأثیر تعارضات زناشویی بر روابط متقابل زن و شوهر»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی*، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن، ۱۳۷۵.
- تامپلسون، باربارا، *راهنمای سنجش خانواده*، ترجمه فرشاد بهاری و سیداسماعیل مهدوی‌هرسینی، تهران، تزکیه، ۱۳۸۳.
- ترکان، هاجر و دیگران، «بررسی اثربخش گروه درمانی به شیوه تحلیل تبادلی بر رضایت زناشویی»، *خانواده پژوهی*، ش ۸، ۱۳۸۵، ص ۴۰۳-۳۸۳.
- تیممی‌آمدی، عبدالواحد بن محمد، *غررالحکم و دررالكلم*، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶.
- توماس، میشل، *کلام مسیحی*، ترجمه حسین توفیقی، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ۱۳۷۷.
- ثنایی‌باقر، *مقیاس‌های سنجش خانواده و ازدواج*، تهران، بعثت، ۱۳۷۹.
- حر عاملی، محمد بن حسن، *وسایل الشیعه*، قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۴۰۹.
- حمید، نجمه، «بررسی و مقایسه اثرات فنون روان‌درمانی شناختی - رفتاری و مذهب درمانی بر رضایت‌مندی زناشویی زنان متقاضی طلاق و بررسی وضعیت روانی و سازگاری رفتاری فرزندان آنها»، *چکیده مقالات همایش تقویت نظام خانواده و آسیب‌شناسی آن*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۴.
- حیدری، مجتبی، «بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی و رضایت از زندگی زناشویی»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی‌قدس‌سره، ۱۳۸۲.
- دیلمی، حسن بن ابی‌الحسن، *ارشاد القلوب*، قم، شریف‌رضی، ۱۴۱۲.
- سایپینگتون، اندرو، *بهداشت روانی*، ترجمه حمیدرضا حسین شاهی برواتی، تهران، روان، (تاریخ انتشار اثر به زبان اصلی ۱۹۸۹)، ۱۳۷۹.
- سلیمانیان، علی‌اکبر، «بررسی تأثیرات تفکرات غیر منطقی بر نارضایتی زناشویی»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت معلم*، تهران، ۱۳۷۳.
- سهرابی، نادری و سیامک سامانی، «بررسی میزان تأثیر نگرش مذهبی بر بهداشت روانی نوجوانان»، *چکیده مقالات اولین همایش بین‌المللی نقش دین در بهداشت روان*، کمیته برگزار کننده، ۱۳۸۰.
- صدوق، محمدبن علی، *من لا یحضره الفقیه*، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۱۳.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین، *تفسیر المیزان*، ترجمه موسوی‌همدانی، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۷۷.
- طبرسی، رضی‌الدین حسن بن فضل، *مکارم الاخلاق*، قم، شریف‌رضی، ۱۴۱۲.

- عامری، فریده و دیگران، «بررسی تأثیر مداخلات خانواده درمانی راهبردی در اختلافات زناشویی»، روان‌شناسی، ش ۲۷، ۱۳۸۲، ص ۲۱۸ تا ۲۳۲.
- فتحی آشتیانی، علی و خدابخش احمدی، «بررسی ازدواج‌ها موفق و ناموفق در بین دانشجویان، *دانشور رفتار*، ش ۱۳۸۳، ص ۹-۱۶.
- کلینی، محمد بن یعقوب، *اصول کافی*، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵.
- مجلسی، محمدباقر، *بحارالانوار*، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۴.
- محقق اردبیلی، احمد، *مجمع الفائده*، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه، ۱۴۰۳.
- محمدی ری‌شهری، محمد، *میزان الحکمه*، بیروت، داراحیاء التراث العربیه، ۱۴۲۲.
- نوری، میرزاحسین، *مستدرک الوسائل*، قم، مؤسسه آل‌البیت‌علیهم‌السلام، ۱۴۰۸.
- هومن، حیدرعلی، *اندازه‌گیری روانی و تربیتی و فن تهیه تست*، تهران، پارسا، ۱۳۷۴.
- Aluja,A.Barrio,D,V .and Garcia,F.L, Personality, social values, and marital satifca as predictors of clinical and health psychology, 2007, P.737-7۲۵.(۳)۷ .
- Benneer,D.G and Hill,P.C, baker encyclopedia of psychology and counseling . Michigan:baker books, 1999, P.714.
- Bradbery,N.T, Fincham, D.F, & Beach, R. S, Research on the nature and, 2000. and determinants of marital satisfaction:A decade in review.Journal of marriage and family.۶۲'۹۶۴-۹۸۰ .
- Dadley, Margaretg, Kosinski, Frederick, religiosity and marital satisfaction :a resarch note .Review of religious research Vol.32, No.1, Sep, 1990, P.78-86.
- Brant, R .Burlson; Wayne,H.Denton, the relationship between communication skill and marital satic taction .Journal of marriage and the family, 1999, Vol.50, No.4, Nov, 1999, P.884-902.
- Christopher,F, Scott; Sprecher, Susan, Sexuality in marriage, dating and other relationships abecade review .Journal of marriage and the family, Vol,62, No.4, Nov, 2000, P.999-1017.